

میادین شهری از معنا و مفهوم تا واقعیت آن در شهرهای ایران

محمد آسیابی^۱

آدرس: تبریز- کوی ولیعصر - مجتمع مسکونی نگین جهاد- بلوک ۱۱ - طبقه اول- تلفن همراه: ۰۹۱۴۴۱۸۲۵۳۷

e-mail:mohammadasiybi2000@yahoo.com

چکیده

با نگاهی گذرا به میدانهای مختلف در گذشته، حال و فضای عمومی شهری و همچنین مقایسه تطبیقی در تار و پود عناصر تشکیل دهنده میدانها چون راه، پیاده رو، سنگ فرش، ارتباط، فعالیتها و بسیای از معیارهای مشخص دیگر در زمینه های کالبدی و فضایی، می توان به نتایج مثبت یا منفی چون احساس غنا، نظم، تعادل، انعطاف، سرزندگی، همخوانی حس محصور بودن، نشانه، یادمان، هویت، روحیه فعالیت و بسیاری عوامل دیگر دست یافت. آنچه از برای میدانهای جدید به طور اجمالی می توان بیان کرد، توجه کمتر شهرسازان به نقش و اهمیت فرهنگ اسلامی کشورمان، عواطف و ارزشهای انسانی و هنرمندانه و یا عدم بازیافت آنها در طرح های اجرا شده می باشد. اغلب میادین شهری موجود در شهرها به خصوص در بخش جدید، بیانگر این مسئله است که این فضاها در تداوم منطقی با گذشته طراحی و ساخته نشده اند. بلکه به سبب رشد سریع جمعیت و وسعت شهرها و نیز گسترش استفاده از اتومبیل تغییر شکل ناگهانی پیدا کرده و عملکرد واقعی خود را از دست داده اند.

به عبارت دیگر نه تنها اصول شهرسازی و معماری و طراحی شهری گذشته نادیده گرفته شده، بلکه اصول و معیارهای منطقی نیز ارائه نگردیده است این فضاها نه تنها برای زمان حاضر، بلکه برای آینده نیز نامناسب و بیگانه خواهند بود. در این تحقیق، ضمن شناخت مشکلات وضع موجود، با دو دیدگاه با این مساله برخورد نموده ایم:

برخورد اول میدان به صورت یک سیستم کامل (اجزای تشکیل دهنده آن چون کف، مبلمان، مصالح، نورپردازی، مسائل صوتی و زیست محیطی، مسائل زیباشناسی و غیره پرداخته ایم).

در برخورد دوم میدان راه به صورت زیرسیستمی از مجموعه شهری تجزیه و تحلیل نموده ایم و بعد از شناخت و تجزیه و تحلیل مشکلات به ارائه راه حلهای پیشنهادی پرداخته ایم. با توجه به نحوه عملکرد و استفاده مطلوب و بهینه از میادین این فضاها از مقیاس های مختلف شهری و محلی، همواره مرکز تعاملات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بوده است. این ضرورت ایجاب می کند که میادین با دقت کامل و دید ترکیبی طراحی، برنامه ریزی و اجرا گردند.

کلمات کلیدی: میدان، فضاهای شهری، تعاملات اجتماعی

مقدمه:

فضا در مفهوم خویش به تنهایی هیچ ویژگی خاصی را مطرح نمی کند. ولی به محض آنکه یک گروه انسانی فعالیت را در مکانی مطرح کند معنای نمادین فضا پدیدار می شود. از این پس فضا بستری برای فعالیت رفتارهای انسانی می گردد، محلی برای تخیل و واقعیت.

^۱ مدیرعامل شرکت مهندسی مشاور سیمای آینده تبریز

میدان به همان اندازه که دارای تقاضاهای عملکردی مشخص است، دارای بعد هنری نیز هست. ارتباطی که بین فضاهای باز میدان، ساختمان های محصور کننده وجود دارد، یک فضای محرک را خلق می کند که قابل مقایسه با هنر نوع کار هنری می باشد، این عملکرد به هیچ وجه بستگی به اندازه با مقیاس میدان ندارد.

میدانچه ای در یک روستا یا شهر کوچک و میدان مرکزی در یک شهر بزرگ، همه در خود یک هدف مشترک دارند. آنها یک محل تجمع برای مردم را به وجود می آورند که روابط متقابل انسانی در آن برقرار گردد و آنها را از بافت حرکتی پویا که خیابان دارد آزاد می کند.

از بین عناصر گوناگون شهری میدان شهری به عنوان عرصه های اصلی زندگی جمعی و مکان بروز فعالیتهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی شهروندان در معرض بیشترین تحولات واقع گشته است هرچند بر اثر تحولات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، نیازهای اجتماعات شهری گذشته تفاوت کرده، آیا نیاز به روابط انسانی و فرهنگی نیز تفاوت کرده است؟

آیا این تحولات می تواند توجیحی برای نادیده گرفتن طراحی و برنامه ریزی فضاهای شهری از جمله میدان شهری برای حفظ و روابط اجتماعی و تداوم فرهنگی در شهر باشد؟

در این راستا مسائل و مفاهیمی مطرح خواهند شد که برخی از آنها بدین قرار می باشند :

میدان و فضای شهری چیست و چگونه باید باشد ؟

آیا هر گشایشی در مسیر معابر و بلوک های شهری را می توان میدان نامید؟

آیا میدان محل عبور و مرور خودروها و وسایل نقلیه است یا محل تجمع و برخورد مردم و تعاملات اجتماعی؟

آیا مقیاسی برای یک میدان متصور می باشید یا خیر؟

میدان شهری به طور کل فضاهای عمومی ظرفی اند که گونه های مختلف حوزه عمومی را در بر می گیرند این حوزه نظام جهت دهنده و سازمان دهنده به مردم شهر را معرفی می کند و در برگزیده نشانه های سلامت و یا بیماری شهر است. چنانچه فضاهای عمومی، نامفهوم، نارسا و عاری از حیات باشند، ارتباط مردم با آن دشوار می شود و نتیجتاً درک و دریافت شهر با اشکال مواجه می شود.

بنابراین عوامل موثری که ضرورت این تحقیق باعث می گردند عبارتند از :

ضرورت درک مفاهیم و شناخت اصول طراحی و برنامه ریزی فضاهای شهری از جمله میدان شهری

ضرورت شناخت الگوها و روش های به کار گرفته شده در میدان (ایران و جهان)

ضرورت تدوین اصول و معیارهای که بایستی در طراحی و ساخت فضاها و میدان شهری به کار گرفته شوند.

میدان

فضاهای باز وسیعی که دارای محدوده ای محصور یا کمابیش معین هستند و در کنار راهی یا در محل تقاطع آنها قرار دارند و دارای کارکردهای ارتباطی اجتماعی و ... یا ترکیبی از دو یا چند کاربرد مزبور بودند را میدان گویند (سلطان زاده، ۱۳۷۲، ص ۸۲)

فضایی که نقش جمع کردن خانه ها، عناصر شهری و محله ای را داشته باشند میدان می نامند (توسلی، بنیادی ۱۳۷۱، ص ۶۱) میدان از تجمع خانه ها دور تا دور یک فضای باز به وجود می آید (راب کریز ۱۳۸۳ ص ۱۶)

به طور کلی میدانی از تقاطع دو خیابان عمود بر یکدیگر حاصل می گردند (حکمتی ۱۳۸۶ ص ۶۰۹).

فضاهای شهری

صحنه ای است که فعالیت های عمومی زندگی شهری در آنها به وقوع می پیوندد. (بحرینی ۱۳۷۷ ص ۳۱۳) فضاهای شهری توسط فرآیندهای طبیعی نظام یافته و به وسیله انسان، شرایط اجتماعی، سیاسی و به طور کلی فرهنگی هر جامعه شل می گیرد و شامل کلیه سازه های شهری از جمله میدان که خیابانها و سایر عناصر شهری است. (شعاعی و پور احمد ۱۳۸۴ ص ۸۹-۹۰)

فضایی که به همه مردم اجازه می دهد که به آن دسترسی داشته باشند ودر آن فعالیت کنند (پاکزاد ۱۳۸۵ ص ۸۱).

نقدی بر یک فضای شهری در حال مرگ (میدان ولی عصر تبریز)

فضایی که به مرور زمان به عنوان یک اثر معماری منظر خود را در بین مردم تبریز و توریست هایی که از تبریز، بازدید کرده اند، باز نموده است. این فضا به صورت بالقوه، قابلیت آنرا دارد تا به عنوان یک فضای پایدار در سطح شهر معرفی شود. فضایی مردم، پویا، بدون احتیاج به هزینه های کلان نگهداری و فضایی که روز به روز بر رونق آن افزوده می شود. این فضا فعالیت خود را تا پاسی از شب ادامه می دهد اخیراً تغییرات زیادی نیز در این فضا ایجاد شده است.

تراکم ورود خودرو به این حوزه، عملاً حضور انسان را در آن کم رنگ کرده است و همان طور که می دانیم یکی از ابعاد مهم پایداری یک فضا حضور انسان در آن است. اتومبیل عملاً یک فضای انسانی را به یک فضای محل عبور و پارک خودروها تبدیل نموده است.

یک مشکل اجتماعی که از نظر نهادهای مبارزه با مفاسد اخلاقی مطرح شده، تجمع قشر جوان در این فضا می باشد که برای کاستن این مشکل از راه حل ، اجازه عبور خودرو به این فضا استفاده می شود.

این کار نه تنها به تخریب یک فضای شهری پایدار می انجامد بلکه هشدار تخریب دیگر فضای موجود و عدم ساخت فضاهای مشابه آن را در آینده نیز می دهد. این در حالیست که انتظارات و توقعات موردی از میداین شهری و مفاهیم برنامه ریزی شهری نادیده گرفته می شوند. شاید ریشه اصلی مشکلات شهرهای کشورمان عدم توجه به دو مفهوم عینیت و ذهنیت باشد و متأسفانه اکثر مسئولین شهرهای ما تفاوتی بین این دو مفهوم نمی گذارند.

انسان از هر چیزی انتظاراتی دارد هنگامی که لغت میدان را می خواند یا می شنوند فوراً در ذهن خود محلی برای تجمع ، دلبازی ، تنوع ، .. را تجسم می کند.

حال اگر در مقیاس یک پدیده نتوانیم وضع موجود را با تصویر ذهنی خود تطبیق دهیم چه می شود؟

یا شهروند آن پدیده را به رسمیت نشناخته و یا از فقدان وجودی آن صحبت می کنیم.

و این همان مشکلی است که تقریباً تمامی فضاهای شهری ما به خصوص میداین شهری ما دارند. (یعنی فقدان ارتباط بین عینیت و ذهنیت) (آسیایی ۱۳۸۶ ص ۱۹۲).

در این جا با سه مقدمه رو به رو هستیم که تفکیک و شناخت آنها از ضروریات است.

فرم (form) :

کلیه اطلاعات واقعی در محیط را فرم گویند (شامل : اطلاعات ، کالبدی، اجتماعی ، اقتصادی و ..) (پاکزاد ۱۳۸۵ ص ۵۹).

منظر (scape):

آن بخش از فرم که بر روی کنش و واکنش شخص موثر است یا آنچه که به صورت دسته ای از اطلاعات ارسال شده از اقصیت ، توسط فرد گزینش شده (آگاهانه یا ناآگاهانه) و به صورت بالفعل ادراک می گردد. (پاکزاد ۱۳۸۵ ص ۱۰۱)

تصویر ذهنی (Image):

اطلاعات پردازش شده از فضا در ذهن . (پاکزاد ۱۳۸۵ ص ۵۹). تصویر ذهنی از محیط یا فضای مورد ادراک را گویند (پاکزاد ۱۳۸۵ ص ۱۰۲) لذا بایستی با موضوع (تجمع قشر جوان) برخورد صحیح انجام شود و یکی از برخوردها می تواند بررسی روانشناختی و جامعه شناختی قضیه و علت یابی حضور اقشار یاد شده در چنین محیطی باشد.

شاید علت اصلی حضور بی رویه مردم در این فضاها (میدان ولی عصر) بر عکس تصور مسئولین کمبود چنین فضاهایی در سطح شهر تبریز باشد. موضوع دیگر بهسازی این میدان می باشد که متأسفانه علیرغم آن که این اثر در محیط جا افتاده و خود را با سایت شهر هماهنگ نموده و مردم به آن خو کرده اند دست به تخریب آن می زنند و عملاً یک فضاهای عمومی را تبدیل به پارکینگ خودرو می کنند. (آسیایی ۱۳۸۶ ص ۱۹۳)

و این نکته را هم نباید از یاد ببریم که تغییرات فاحش و کلی هم خاطرات را از بین می برد این خاطرات بخشی از زندگی مردم هستند که همیشه وجود خواهند داشت. تغییرات در فضای شهری باید حافظ خاطرات فردی و جمعی شهروندان باشد. حفظ خاطرات می تواند حس تعلق خاطر به فضا را بیشتر کرده و حس تاثیرگذاری بر فضا را توسط انسان تقویت نماید و این خاطرات هستند به فضاهای شهری ما می توانند هویت ببخشند. (پاکزاد ۱۳۸۵ ص ۱۵۲).

متأسفانه با صرف هزینه (۱ میلیارد تومان) نه تنه این فضا نتوانست مشکل را حل نماید بلکه مشکلاتی دیگری را نیز به همراه آورده از جمله : عدم کاربرد صحیح مبلمان شهری ، تداخل پیاده و سوار ، بستن دید ، ناهماهنگی این فضاها با فضاهای دیگر و بسیاری معضلات شهری را به همراه آورد .

مسائل عمده این فضا :

نبودن فضاهای کافی جهت توقف ، نشستن ، و سایر امور فرهنگی – اجتماعی در داخل فضا.

نبود علائم کافی برای هدایت استفاده کنندگان از فضا

عدم هماهنگی سنگ فرش های موجود در فضاهای پیرامون میدان

عدم هماهنگی مبلمان شهری این فضا

عدم رعایت فاصله ایستگاههای تاکسی ها تا میدان

وجود بیش از حد راههای سواره رو متصل به میدان

ورود خودرو به این فضا

نبود مسیر مشخص مخصوص عبور عابر پیاده و سرگردانی پیاده در فضا

و (آسیایی ۱۳۸۶ ص ۱۹۴)

نتیجه گیری :

هر شهر، هر چند کوچک باشد می تواند از داشتن میدانی زیبا و اصیل بر خود ببالد ، مشروط بر آنکه همه بناهای مهم در آنجا گرد هم آمده باشند ، بسان نمایشگاهی که هر مورد ، موردی دیگر را ارزش می دهد . (حبیبی ۱۳۷۵ ، ص ۲۷۱).

چگونگی طراحی فضاهای سبز، آسمانها ، تندیس ها و مجسمه ها مورد استفاده در میدانی شهری در ایجاد تعادل محیطی، آرامش روانی شهروندان و زیبا سازی شهرها نقش مهمی را بازی می کند.

میدان مهمترین عنصر ساخت فضایی شهر است که همواره با تاریخ یک ملت در ادوار مختلف به وجود می آید ، شکل می گیرد . این عنصر که فعالیتهای مختلف فرهنگی ، اقتصادی ، اجتماعی و .. همواره در آن جریان داشته ، همیشه با قلب تاریخ شهر تپیده و سرگذشت شهرها را رقم می زده است. بنابراین نباید گمان کرد که میدان شهری عنصری است قدیمی و شهر امروز بدان نیاز ندارد هنوز پدیده های نوین ارتباطی چون ماهواره ، اینترنت و سایر موارد دیگر هنوز که هنوز نتوانسته است جای میدان را بگیرد.

بلکه میدان شهر ، تبلور زندگی جمعی شهروندان یک شهر است. به نظر کامیوسیتیه ساخت و طراحی فضاهای شهری از جمله میدان شهری ، اساس ساخت شهرها می باشد. زیرا در یک فضای عمومی زندگی اجتماعی جریان دارد، بنابراین باید محیطی ایجاد کرد که از نظر جسمی و روانی برای نیازهای شهروندان کارائی داشته باشد و معتقد است شهر باید حداقل چند میدان اصلی داشته باشد که برای ساکنین آن لذت بخش و افتخار آفرین باشد و روح بشریت را زنده کند و احساسات پاک و بزرگ را در جوانان پرورش دهد. (حبیبی ۱۳۷۵ ، ص ۳۰-۳۱).

با توجه به اهمیت این موضع ، پایدار سازی میدان می تواند بسیاری از مشکلات این فضاها را حل نماید. منظور ناپایدارسازی میدان یعنی سعی در پویا نگه داشتن و انعطاف پذیر کردن این فضاها و حفظ نمایی فیزیکی آنها با صرف هزینه و انرژی اندک برای استفاده بلند مدت از آنها را گویند (پناهی ۱۳۸۵).

و همچنین در طراحی و برنامه ریزی میدان باید جایی برای مشارکت و تاثیرگذاری شهروندان گذاشت و حس مشارکت را به نوعی در بین آنها تقویت کرد.

و تجربه نشان داده که یک فضا و یا عنصر معماری در کسانی که در آن تاثیر گذاشته اند ، احساس تعلق بیشتری ایجاد می کند تا بر کسانی که هیچ دخالتی در ایجاد آن نداشته اند (یار احمدی ۱۳۷۸ ص ۲۴۹).

پیشنهادات :

۱) بهسازی و احداث میدان از طریق فراخوان عمومی صورت گیرد:

از طرحها ارائه شده توسط مردم ، ساکنان منطقه مورد طراحی ، دانشجویان و فارغ التحصیلان رشته های مربوطه استقبال نمود و واگذاری طرح ها به شرکت های مهندسی مشاور آنها را ملزم به رعایت آنها نمود .

۲) تلفیق پارک و میدان:

در حال حاضر حتی در عالی ترین شهرهای جهان، فضای پارک ها به اندازه کافی متنوع نیستند. می توان خصوصیات و ویژگی های یک میدان را با ویژگی های هنری ، تفریحی و .. پارک تلفیق کرد و نوع خاصی از میدانی را طراحی و اجرا کرد.

۳) جلوگیری از اختلاط مفهومی میدان و فلکه

۴) جلوگیری از تعویض نام های میدان شهری مهم شهرها

۵) آموزش :

اصل ادراک شهری تنها با آموزش عمیق می گردد . ضمن شناخت مشکلات و ارائه راه حل های فضاهای شهری و نبودن روش های مشخص برای آموزش آن از عمده مسائل شهرسازی شهرهای کشورمان می باشد.

آموزش عمومی مسائل و مشکلات شهری و آشنایی عامه مردم در برخورد با شهر و فضاهای شهری می تواند نتایج بسیار مثبتی را به همراه داشته باشد.

منابع و ماخذ:

۱. بحرینی ، سید حسین / ۱۳۷۷ / فرآیند طراحی شهری / انتشارات دانشگاه تهران
۲. پاکزاد ، جهانشاه / ۱۳۸۵ / مبانی نظری و فرایند طراحی شهری / انتشارات شهیدی
۳. پاکزاد ، جهانشاه / ۱۳۸۴ / راهنمایی طراحی فضاهای شهری در ایران / طرح و نشر پیام سیما
۴. توسلی ، محمود و ناصر بنیادی / ۱۳۷۱ / طراحی فضاهای شهری . جلد ۱ / انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران
۵. سلطان زاده ، حسین / ۱۳۷۰ / فضاهای شهری در بافت های تاریخی ایران / انتشارات دفتر پژوهش های فرهنگی
۶. شمعی ، علی و پور احمد ، احمد / ۱۳۸۴ / بهسازی و نوسازی شهری از دیدگاه علم جغرافیا / انتشارات دانشگاه تهران
۷. حکمتی ، جمشید / ۱۳۸۶ / مهندسی فضای سبز / انتشارات علوم کشاورزی
۸. کریر ، راب / ۱۳۷۵ / فضاهای شهری / ترجمه هاشم نژاد / انتشارات جهاد دانشگاهی

۹. یاراحمدی ، امیر / ۱۳۷۸ / به سوی شهرسازی انسانگرا / انتشارات پردازش و برنامه ریزی شهری
۱۰. آسیابی ، محمد / ۱۳۸۶ / میداین شهری از معنا و مفهوم تا واقعیت آن در شهرهای ایران / پایان نامه کارشناسی ارشد برنامه ریزی شهری / دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرند
۱۱. پناهی ، سیامند / نقدی بر یک فضای شهری در حال مرگ / مجله معماری و شهرسازی / بهار ۱۳۸۵ شماره ۸۴ / ص ۱۲۶-۱۲۷
۱۲. حبیبی، محسن / ۱۳۷۵ / شهرسازی واقعیات و تخیلات / انتشارات دانشگاه تهران